

İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN YAZILI ANLATIM ÜRÜNLERİNE GÖRE SORUMLULUK DEĞERİ ALGILARI

Primary School Students' Perceptions of Responsibility Value with Their Written Expression Products

Tuğba SELANİK AY¹
Sibel DAL²

Özet

Bu araştırma ile ilköğretim öğrencilerinin sorumluluk değeri algılarının yine öğrenciler tarafından oluşturulan yazılı anlatım ürünlerine dayalı olarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda öğrencilerden sorumluluk değerine ilişkin görüşlerini yazılı anlatım yoluyla ifade etmeleri istenmiştir. 1. sınıfta öğrencilerin en çok kullandığı yazılı türün yazılı karikatür olduğu; 2, 3, 4 ve 5. sınıflarda öğrencilerin en çok kullandığı yazılı anlatım türün şiir olduğu; tüm sınıf düzeylerinde ise en az kullanılan yazılı anlatım türlerin slogan, senaryo ve tekerleme olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin yazılı anlatım ürünleri doküman incelemesi yoluyla analiz edilerek öğrencilerin sorumluluk değerine ilişkin algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin sorumluluk değeri algılarına ilişkin olarak 4 tema ve 23 alt temaya ulaşılmıştır. Öğrencilerin sorumluluk değeri algılarında yer verdikleri temalar incelendiğinde belirlenen temaların 36'sının kişisel sorumluluklar, 45'inin evdeki sorumluluklar, 102'sinin okuldaki sorumluluklar, 45'inin ise toplumsal sorumluluklar ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra ilköğretim öğrencilerinin sorumluluk değeri algılarının sınıf düzeyi arttıkça çeşitlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlköğretim öğrencileri, sorumluluk değeri, yazılı anlatım ürünleri.

Abstract

This study aims to determine primary school students' perceptions on responsibility value based on their written expression products. In this context, students were asked to express their views about responsibility value through written expression. Determined that at 1st grade, the frequent type of written product was written cartoon; at the 2nd, 3rd, 4th and 5th grades, the frequent type of written product was poem; at all grade levels the least used type of written products were slogan, scenario and tongue twister. Students' written expression

¹ Yrd.Doç.Dr.; Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Afyon, tsay@aku.edu.tr

² Yrd.Doç.Dr.; Akdeniz Üniversitesi, Alanya Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Alanya-Antalya, sibeldal@akdeniz.edu.tr

products were analyzed through document analyze method to determine primary students' perceptions of responsibility value. There were 4 themes and 23 sub-themes that were attained on the perceptions of responsibility value. As a consequence of examining themes about students' perceptions of responsibility value, it has been determined that 36 themes were about personal responsibilities, 102 themes were about school responsibilities and 45 themes were about social responsibilities. Additionally, in this study, it has been concluded that primary students' perceptions of responsibility value increases in variety as the grade level rises.

Key Words: Primary students, responsibility value, written expression products.

1. GİRİŞ

Eğitim hizmetinin en genel ve belirli amacı çocukların ve gençlerin toplumsal yaşama sağlıklı bir biçimde uyumunu sağlamaktır. Kültüre uyumda genel, evrensel, denenmiş ve yerleşmiş değerlerin öğretilmesi genel öğretimi oluşturur. Kültüre uyum; toplumda herkesin öğrenmesi ve bilmesi gereken bireyi ve toplumu iyiliğe götürücü bilgi, beceri ve ahlaki öğelerini içine alır. Bu uyum tam anlamıyla gerçekleşmezse insanlar arasında anlaşmazlıklar ve iletişim güçlükleri doğar (Varış, 1998). İlköğretim basamağında da çocuğa toplum içinde diğer bireylerle uyum içinde yaşama becerileri ile yaşamlarını daha nitelikli bir biçimde sürdürmeleri için gerekli olan temel bilgi ve beceriler (Erden, 2005) ile değerler kazandırılır.

İlköğretim programlarında değerler, Türkçe, Fen ve Teknoloji, Matematik, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında yer almaktadır. Örneğin Türkçe dersi öğretim programının amaçları içerisinde değerlere ilişkin vurgu “kişisel ve sosyal değerlere önem veren bireyler yetiştirmek” olarak yapılmıştır. Programda, Türkçe dersinde vatandaşlık bilincini geliştirmeye yönelik olarak “değerlerimiz” teması bulunmaktadır. Genelde eğitimin özelde ise Sosyal Bilgiler eğitiminin, bireylere demokratik değer, tutum ve inançlar geliştirme, var olan değerlerin farkına varma ve bunların diğer insanlarla ve çevreleriyle etkileşimini nasıl etkilediğinin bilincine varmalarına yardımcı olma sorumluluğu vardır (Doğanay, 2006). Bu kapsamda diğer derslerin öğretim programlarından farklı olarak Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında öğrenciye kazandırılması amaçlanan değerler ve değerler eğitimi ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Doğrudan verilecek değerler olarak; adil olmak, aile birliğine önem vermek, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, hoşgörü, misafirperverlik, özgürlük, sağlıklı olmaya önem verme, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik değerleri belirlenmiştir.

Sosyal Bilgiler dersinin öğretiminde en önemli amaç, öğrenciye “toplumsal kişilik” kazandırmaktır. Toplumsal kişiliğin de en önemli özelliği “iyi bir yurttaş” olmaktır. Burada, iyi bir yurttaş olmaktan amaç, kişinin görev ve sorumluluklarını bilmesi, çevresine ve çevresindeki olaylara karşı bilinçli

olmasıdır. Sosyal Bilgiler dersi, bireyin gerek kendisine, gerekse ailesine, çevresindeki diğer insanlara, yasalara ve devlete karşı görev ve sorumluluklarının neler olduğunu ve böylece toplumsal çevresine etkili bir biçimde nasıl uyum yapılacağını öğretir (Sözer, 1998). Sosyal Bilgiler dersinin en önemli amaçlarından sorumluluk kazanımının genelde birçok ülkenin öğretim programlarında özeldedeğer kazandırmaya yönelik geliştirilen programlarda yer alan ortak bir değer olduğu görülmektedir. Benzer biçimde değerlere ilişkin öğretmen, öğrenci, veli örneklemelerinde yapılan değerler ve değerler eğitimi araştırmalarında da sorumluluk değerine yapılan vurgu dikkati çekmektedir.

Can (2008) değerlere ilişkin yapılan araştırmalarda en çok önem verilen değerlerin sorumluluk ve saygı olduğunu belirtmiştir. Acun ve diğerleri (2013)'nin araştırmasında öğretmenler en önemli gördükleri değerlerin sırasıyla “vatanseverlik”, “sorumluluk” ve “adil olma” değeri olduğunu belirtmişlerdir. Çelikkaya, Filoğlu ve Öktem'in (2013) 4. ve 5.sınıf öğretmenleri ve Sosyal Bilgiler öğretmenleri ile gerçekleştirdiği araştırmasında öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde değerler eğitimi uygulamalarında özellikle sorumluluk değerini kazandırmaya çalıştıkları; Yiğittir (2010) 'in araştırmasında ilköğretim öğrenci velilerinin okullarda kazandırılmasını arzuladığı değerler arasında sorumluluk değerinin öncelik verdikleri değerler arasında olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak Yeşil (2003)'in öğrenci davranışlarında sorumluluk bilincinin ne düzeyde yer aldığını belirlemek amacıyla öğretmen görüşlerini aldığı çalışmada, öğrencilerin büyük bölümünün, sorumluluk boyutunda yer alan davranışları yeterince gösteremedikleri görülmüştür. Baydar (2009)'ın ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin Sosyal Bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeylerine ilişkin olarak gerçekleştirdiği çalışmada, her değer için kullanılan ahlaki ikilem formlarıyla elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin sorumluluk değeri kazanım düzeyinin Kohlberg ahlaki gelişim kuramına göre geleneksel düzeyde yer aldığı belirlenmiştir. Tay, Durmaz ve Şanal (2013)'in 4, 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin değerlere ve değerler eğitimine ilişkin görüşlerini betimlendiği çalışmada “Sosyal Bilgiler dersinde hangi değerler kazandırılmalıdır?” sorusuna verilen yanıtlarda öğrencilerin belirtmedikleri değerlerden birinin sorumluluk değeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlköğretim öğretmenlerinin ve öğrenci velilerinin sorumluluk değerine verdikleri öneme karşın, bazı araştırmalar (Baydar, 2009; Tay, Durmaz ve Şanal, 2013; Yeşil, 2003) ile elde edilen sonuçlara göre okulda ve ailede sorumluluk değeri kazandırmaya yönelik uygulamaların yetersiz kaldığı ve birbirini desteklemediği belirlenmiştir.

Sorumluluk, bireylere kazandırılmak istenen değerler içinde her geçen gün önemi daha da artan bir değerdir. Öğrencileri kendileri ile ilgili konularda sorumluluk almaya teşvik etmek kişisel gelişimlerini sağlamalarının ön koşuludur. Bu süreç takdir edilme isteği ile başlar, doğrularla yüzleşmek, başkalarının sınırlarını belirleyerek bu sınırlar içinde kendi üzerine düşen

sorumlulukları belirlemek, sorumluluklarının kendisi ile birlikte doğal ve sosyal çevreyi de etkilediğini fark etmek ve üzerine düşen rolü yerine getirmek biçiminde devam eder. Bu aynı zamanda toplumun diğer üyeleriyle sağlıklı ilişkiler içerisinde olmanın da ön koşuludur (DEPFE, NCERT, t.y.). Sorumluluk alanyazında farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları; kişinin kendi davranışlarını ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi (TDK, 2011); kişinin, ahlaki öznenin, kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenebilmesi ve gerçekleştirdiği şeyi tam bir bilinçle, özgürlükle yapabilecek ehliyetle olan kişinin durumu, kişinin oluşumundan psikolojik olarak sorumlu olduğu sonuç ve gelişmeleri üzerine alması, vicdani bir ödev sayması durumu (Cevizci, 1997); öğrencilere hem açık hem de örtük program yoluyla kazandırılması gereken bir değer (Akbaş, 2006) olarak belirtilebilir. Mowling, Brock ve Hastie (2011)'ye göre sorumluluk değeri kişisel ve sosyal sorumluluk boyutlarıyla ele alınabilir. Kişisel ve sosyal sorumluluk bireylerin davranışlarının kişisel sorumluluğunu üstlenmesini, iyi seçimler yapmasını ve yaşamında sosyal empatiyi benimsemesini içerir. Sorumluluğun basamakları; başkalarının hak ve duygularını önemseme, çaba harcama, özyönetim, yardımseverlik olarak sıralanabilir. Sosyal sorumluluk sahibi olmanın ön koşulu ise kişisel sorumluluk sahibi olmak biçiminde ifade edilebilir.

Türkiye'de ilköğretim basamağında gerçekleştirilen değerler eğitime yönelik çalışmalar incelendiğinde: İlköğretim düzeyinde geliştirilen değerler eğitimi ve karakter eğitimi programlarının etkililiği (İşcan, 2007; Katılmış, Ekşi ve Öztürk, 2010; Keskinoğlu, 2008); değerler eğitiminde öğretim programlarının etkililiği (Akbaş, 2006; Deveci ve Dal, 2008; Keskin, 2008); sınıf öğretmenlerinin gerçekleştirdikleri değerler eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri (Can 2008); öğretim programları, ders kitapları, öğrenci çalışma kitapları ve öğretmen kılavuz kitaplarında yer alan değerlerin analizi (İçbay, Temiz ve Kiraz, 2007; Kepenekçi, 2003; Mısırlı, Erdoğan ve Temiz, 2007; Şen, 2007; Yöndem ve Uçar, 2007); öğretim materyallerindeki değerlerin kazanımlarla ilişkisinin analizi (Kılıç, 2012); öğrencilerin değer yönelimleri (Taşdemir, 2012; Yiğittir, 2012); öğrencilerin günlüklerine göre günlük yaşamlarında değerlerin yer alma durumu (Deveci ve Ay, 2009); velilerin okullarda kazandırılmasını istedikleri değerler ve değer eğitime ilişkin görüşleri (Yaşar ve Çengelci, 2009; Yiğittir, 2010) konularını içeren araştırmalara rastlanmaktadır.

Türkiye'de ilköğretim basamağında gerçekleştirilen sorumluluk değerine yönelik çalışmalar incelendiğinde: Değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi (Aladağ, 2009); öğretmenlerin sorumluluk kazandırmada gerçekleştirdikleri etkinlikler, kullandıkları yöntemler, materyaller ve değerlendirme tekniklerine ilişkin görüşleri (Çelikkaya, Filoğlu ve Öktem, 2013; Sezer, 2008; Tepecik, 2008; Yurtal ve Yontar, 2006); öğrenci değerlendirmelerine göre sınıf öğretmenlerinin sorumluluk kazandırmada kullandıkları yaptırımlar (Yurtal ve

Yontar, 2009); ders kitabının sorumluluk değerinin öğretiminde yerine ilişkin öğretmen görüşleri (Sezer, 2008); öğrencilerin sorumluluk boyutunda yer alan davranışları ne düzeyde gösterdiklerine ilişkin öğretmen görüşleri (Yeşil, 2003); ilköğretim öğrencilerine yönelik sorumluluk ölçeğinin geliştirilmesi ve çeşitli değişkenlere göre öğrencilerin sorumluluk düzeyleri (Golzar, 2006); sorumluluk duygusu ve davranışı ölçeğinin geliştirilmesi, güvenilirliği ve geçerliği (Özen, 2013); öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile iç-denetimsel sorumluluk ile dış-denetimsel sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişki (Özen, Gülaçtı ve Çıkılı, 2002) konularını içeren araştırmalar görülmektedir.

Türkiye dışında yapılan değerler eğitimiyle ilgili çalışmalara bakıldığında; anne babalar, öğretmenler ve din adamlarının ilköğretim okullarında hangi değerlerin öğretilmesi gerektiğine ilişkin değer sıralamaları ve karakter eğitimine ilişkin görüşleri (Bulach, 2002), farklı devlet okullarında okuyan, farklı yaş gruplarındaki öğrencilerin okullarda uygulanan karakter eğitimi programlarına ilişkin görüşleri (Revell, 2002), bir ilköğretim öğrencisinin okulunda uygulanan karakter eğitimini nasıl algıladığı ve öğrencinin olumlu davranışlar sergilemesine ve doğru kararlar vermek için gereksinimi olan becerileri ve değerleri edinmesine karakter eğitiminin nasıl yardımcı olduğuna ilişkin ailesi, öğretmenleri ve okul müdürünün görüşleri (Moore, 2005) ve sorumluluk değerine ilişkin öğrenci görüşleri (Such ve Walker, 2004) gibi araştırmalarla karşılaşılmaktadır.

İlgili alanyazına ilişkin olarak Türkiye dışındaki çalışmalarda; öğrencilerin değerlere ve uygulanan değerler eğitimi programlarına ilişkin görüşlerinin alındığı görülmektedir. Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde daha çok öğretmenlerin değerleri kazandırmaya yönelik sınıf içi uygulamaları ve öğretim programları ile ders kitaplarının değerler eğitiminde etkililiğine ilişkin görüşlerinin alındığı, geliştirilen değerler eğitimi programlarının etkililiğinin incelendiği, öğrencilerin sorumluluk düzeyleri ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkiye bakıldığı ve sorumluluk ölçeği geliştirme gibi çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak ilköğretim düzeyinde öğrencilerin, genelde değerler eğitimi özelde sorumluluk değeri boyutunda görüşlerini belirlemeye yönelik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu söylenebilir.

İlköğretim öğrencilerinin evde, okulda kısaca günlük yaşam içerisinde sorumlulukları ile kişisel ve toplumsal sorumluluklara yönelik algıları onların sahip oldukları sorumluluklara ilişkin önemli bilgiler verir. Okuma ve yazma sosyal bilgiler dersini öğrenmenin temel öğeleridir. Bir değer ile ilgili farklı tekniklerle yazma öğrencileri bir eylemi gerçekleştirmeden önce üzerinde biraz daha düşünme konusunda cesaretlendirebilir (Suh ve Traiger, 1999). Ayrıca öğrencilerin kendilerinin oluşturdukları yazılı anlatım ürünleri, onların kendi yaşantı ve deneyimlerinden yola çıkarak gözlemlerini, hayal gücünü, dış dünyaya yönelik algılarını yansıtabilmesine olanak sağlayan etkili bir yoldur. Bu, aynı zamanda etkili bir değer eğitimi gerçekleştirebilmek açısından uygulayıcılara veri sağlayabilir. Elde edilen sonuçlar ışığında sorumluluk

değeri kazandırmada hangi yönlerin eksik kaldığı belirlenerek, öğrenme-öğretme sürecinin etkili biçimde planlanmasına katkı getirilebilir. Bu araştırmanın amacı ilköğretim öğrencilerinin sorumluluk değeri algılarını hazırladıkları yazılı anlatım ürünlerine dayalı olarak belirlemek ve elde edilen veriler ışığında öneriler getirebilmektir. Bu bağlamda öğrencilerden sorumluluk değerini çeşitli yazılı ürünlerle ifade etmeleri istenmiştir. Araştırmanın problemini “*İlköğretim öğrencilerinin hazırladıkları yazılı anlatım ürünlerine dayalı olarak sorumluluk değeri algıları nasıldır?*” sorusu oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

İlköğretim öğrencilerinin yazılı ürünlere dayalı olarak sorumluluk değeri algılarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış, verilerin çözümlenmesinde ise tümevarım analizi uygulanmıştır.

2.2. Katılımcılar

Araştırma Eskişehir ili Alpu ilçesi Ertuğrulgazi İlköğretim Okulu’nda 2010-2011 öğretim yılında öğrenim gören 13 birinci sınıf, 15 ikinci sınıf, 18 üçüncü sınıf, 17 dördüncü sınıf ve 13 beşinci sınıf öğrencisi olmak üzere toplam 76 ilköğretim öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Çözümlenmesi

Araştırmada veri toplamak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Dokümanlar; gerçek, kolay ulaşılabilir veri sağlamakta ve araştırmacıların sorunlara çözüm üretebilmelerine olanak tanımaktadır. Doküman sözcüğü bir şemsiye kavram olarak, görsel ve fiziksel materyallere karşılık gelmektedir. Bu sözcük en geniş anlamda iletişim materyallerini içermektedir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek 2005: 187). Bu çalışmada öğrencilerden sorumluluk değerini yazılı ürünlerle ifade etmeleri istenmiştir. Bu bağlamda çalışmada doküman çeşitlerinden kişisel dokümanlar ve bu kapsamda öğrencilerin sorumluluk değerini ifade ettikleri (kendilerinin oluşturduğu) yazılı ürünler kullanılmıştır. Öğrencilerin sorumluluk değerini ifade ettikleri yazılı ürünler ve frekans dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin kullandıkları yazılı ürünler ve frekans dağılımı

	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Şiir	4	5	11	8	11
Kompozisyon	1	2	7	1	2
Hikâye	-	3	1	5	4
Masal	-	1	3	3	2
Senaryo	-	1	-	-	2
Tekerleme	-	-	-	-	2
Bilmece	-	4	2	3	10
Fıkra	-	1	2	2	1
Slogan	-	-	-	-	1
Karikatür	8	-	1	2	1

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, ilköğretim öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre yazılı ürünleri kullanma biçimlerine bakıldığında sorumluluk değerini: 1. sınıf öğrencilerinin 3 farklı türde yazılı ürünle; 2., 3., ve 4. sınıf öğrencilerinin 7 farklı türde yazılı ürünle; 5. sınıf öğrencilerinin ise 10 farklı türde yazılı ürünle ifade ettikleri görülmektedir. 1. sınıfta öğrencilerin en çok kullandığı yazılı türün karikatür olduğu; 2, 3, 4 ve 5. sınıflarda öğrencilerin en çok kullandığı yazılı türün şiir olduğu; tüm sınıf düzeylerinde ise en az kullanılan yazılı türlerin slogan, senaryo ve tekerleme olduğu söylenebilir. Öğrencilerin oluşturduğu yazılı ürünlere şu şekilde örnekler verilebilir:

İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinden Büşra sorumluluk değerini “Sorumluysan Bilirsin” başlığı ile yazdığı bir şiirle şu şekilde ifade etmiştir:

*Sorumluysan bilirsin, ödevini bitirirsin.
Sorumluz olup da, öğretmenini üzmezsin.
Sorumluysan bilirsin, annene yardım edersin.
Odanı toplu tutmakla, anneni mutlu edersin.
Sorumluysan bilirsin, kuralları çiğnemezsin.
Kırmızıda geçmeyip, yeşilde geçersin.*

İlköğretim 4. sınıf öğrencilerinden Nil sorumluluk değerini “Pişmanlık” başlığı ile yazdığı bir hikâye ile şu şekilde ifade etmiştir:

*Ali her zamanki gibi yatağını toplamak istemiyordu.
Birden annesinin sözleri kulaklarında çınladı.
“Sorumlulukların mı isteklerin mi?” Ali hep isteklerim diyordu. Kendisinin istediği olunca ancak kendini mutlu hissediyordu. Ama sahte mutluluk... Ali odadan çıkıp annesine “Günaydın” dedi. Annesi de “Günaydın” diyerek yine aynı soruyu sordu. “Sorumlulukların mı? İsteklerin mi?” Ali ilginç bir cevap verdi. “Sorumluluklarım” dedi. Bu cevap annesini çok şaşırttı. Odaya girdiğinde yatağın toplandığını gördü ve çok sevindi. Ali gece uyuyamayıp hep bunu düşünmüş, sonra doğru bir karara varmıştı.*

İlköğretim 3. sınıf öğrencilerinden Deniz ve Meryem; 2. Sınıf öğrencilerinden de Sedef sorumluluk değerini bilmeceler ile şu biçimde ifade etmiştir:

*Görevin ikiziyim. Bilin bakalım ben kimim? (sorumluluk)
Karlı yolda arabaların sorumluluğu nedir? (zincir takmak)
Anneler neden kaçmaz? (sorumluluktan)*

İlköğretim 4. sınıf öğrencilerinden Doğa sorumluluk değerini bir masal ile şu şekilde ifade etmiştir:

*Zamanın birinde Ayşe adında bir kız yaşarmış.
Sorumluluklarını hiç bilmezmiş. Annesi ona hep kızarmış. Ayşe bir gün anneannesine kalmaya
götmüş. Anneanesi ile birlikte bahçeye bir çiçek
dikmişler. Anneanesi bu çiçeğe bakma görevini
Ayşe'ye vermiş. Ancak sorumsuz Ayşe çiçeği hiç
sulamamış. Günler geçtikçe çiçek solmuş ve
sonunda da ölmüş. O güzel çiçeğinin sorumsuzluğu
yüzünden öldüğünü gören Ayşe'ye ise çok üzülmüş.
Bu olay ona ders olmuş. Ayşe sorumluluk sahibi
biri olmaya karar vermiş.*

İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinden Aysel ve Yusuf sorumluluk değerini bir slogan ile şu şekilde ifade etmiştir:

*Sorumluluğunu yerine getiren bir insan bu dünyada hep başarır.
Başarmanın kapısını sorumluluk anahtarı açar.*

İlköğretim 4. Sınıf öğrencilerinden Ali sorumluluk değerini bir fıkra ile şu şekilde ifade etmiştir:

*Temel'e bir gün patronu bir görev verir. Temel
görevini yapmayı unuttur. Patronu kızar. "Neden
sorumluluğunu yerine getirmedi?" der. Temel de
"Söyliyorum söyliyrum yerine gel diye gelmiy daa."
der.*

İlköğretim 3. sınıf öğrencilerinden Selin sorumluluk değerini yazmış olduğu bir tekerleme ile şu şekilde ifade etmiştir:

*Sorumluluk, sorumluluk olur mu böyle mutluluk?
Sorumsuzluk, sorumsuzluk olur mu böyle suçluluk?*

Araştırmada yer alan 76 öğrencinin gerçekleştirdiği yazılı ürünlerin çözümlenmesinde tümevarım analizi tekniği kullanılmıştır. Tümevarım analizi, verileri tanımlama, kodlama ve sınıflandırma sürecidir (Patton 1990). Tümevarım analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Araştırmada, tümevarım analizi kapsamında verilerin kodlanması, temaların bulunması, verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenmesi ve tanımlanması, bulguların yorumlanması aşamaları izlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Araştırmada tümevarım analizi kapsamında öğrencilerin ürettiği yazılı ürünlere sayfa ve satır numarası verilmiş, daha sonra yazılı ürünlerde geçen cümlelerde değerleri kapsayan açıklamaların yanına betimsel indeks, araştırmacı yorumu bölümleri açılarak

bu bölümler araştırmacılar tarafından birlikte doldurulmuştur. Tüm günlük defterlerinde aynı süreç uygulandıktan sonra verileri kodlama işlemine geçilmiş, ilgili kodlar kod başlığı altında toplanmış, temalar oluşturularak temalarla ilgili kodlar bir araya getirilmiş ve ilgili temalar altında bulgular sunulmuştur. Tema sayısı ise, yazılı ürünlerde sorumluluk değeri ile ilişkilendirilebilecek ifadelerle göre biçimlenmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini gerçekleştirmek amacıyla, yazılı ürünlerde yer alan sorumluluk değeri ile ilgili ifadeler araştırmacılar ve alandan bir uzman ile incelenerek “Görüş Birliği” ve “Görüş Ayrılığı” olan maddeler belirlenmiştir. Araştırmanın güvenilirliği için Miles ve Huberman’ın (1994) belirttiği formül kullanılmış ve hesaplama sonucunda P = 90 değeri bulunarak araştırma güvenilir kabul edilmiştir. Bulguların sunumu sırasında doğrudan alıntıların aktarılmasında öğrencilerin gerçek adları yerine kod adlar kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bulgularına dayalı olarak; öğrencilerin sorumluluk değeri algılarına ilişkin olarak 4 tema ve 23 alt temaya ulaşılmıştır. Öğrencilerin sorumluluk değerini ifade etikleri yazılı ürünlerin analizi sonucunda elde edilen temalar Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2: Öğrencilerin sorumluluk değeri algılarına ilişkin temalar

	1.Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf	Toplam
Kişisel Sorumluluklar						
Özbakımına dikkat etme	4	3	-	5	5	17
Dengeli beslenme	-	1	-	1	2	4
Zamanında uyuma ve uyanma	2	1	-	1	1	5
Mesleğin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirme	-	2	3	3	2	10
Evdeki Sorumluluklar						
Odasındaki oyuncak, kitap ve kıyafetleri yerleştirme	3	1	4	5	7	20
Yatağını toplama	2	2	3	5	8	20
Kardeşi ile ilgilenme	-	-	1	-	1	2
Anne ve babasına yardımcı olma	-	-	-	1	2	3
Okuldaki Sorumluluklar						
Ödevlerini yapma	8	2	5	6	8	29

Derslerine çalışma	-	-	1	1	3	5
Okul malzemelerini hazırlama	-	-	1	1	1	3
Okula zamanında gelme ve eve zamanında dönme	-	-	4	2	2	8
Okul ve sınıf kurallarına uyma	-	-	3	8	2	13
Okulda kendisine verilen görevi zamanında yerine getirme	-	5	10	12	10	37
Okul eşyalarını dikkatli kullanma	-	-	-	5	2	7
Toplumsal Sorumluluklar						
Trafik kurallarına uyma	-	1	1	2	3	7
Yerlere çöp atmama	-	-	-	2	1	3
Çevre temizliğinde görev alma	1	1	4	5	2	13
Hayvanları koruma	-	1	-	2	1	4
Doğal kaynakları dikkatli kullanma (tutumlu olma)	-	-	-	2	4	7
Ülkesini sevme ve koruma	-	-	-	1	3	4
Oy kullanma	-	-	-	-	2	2
İhtiyacı olanlara yardım etme	-	-	1	1	4	6

Öğrencilerin sorumluluk değerini ifade ettikleri yazılı ürünlerden ortaya çıkan bulgular, ilgili tema başlıkları altında öncelikle Tablo 2'deki bulguları içerecek biçimde sunulmuştur. Daha sonra araştırmada ortaya çıkan bulgular, karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

Tablo 2'ye göre, öğrencilerin sorumluluk değeri algılarına ilişkin olarak *kişisel sorumluluklar teması altında*; özbakımına dikkat etme, dengeli beslenme, zamanında uyuma ve uyanma, mesleğin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirme alt temalarına yer verdikleri görülmüştür. Öğrencilerin *evdeki sorumluluklar teması altında*; odasındaki oyuncak, kitap ve kıyafetleri yerleştirme, yatağını toplama, kardeşi ile ilgilenme, anne ve babasına yardımcı olma alt temalarına yer verdikleri görülmüştür. Elde edilen bulgular ışığında öğrencilerin evdeki sorumluluklarına ilişkin olarak algılarının olumlu ve yeterli düzeyde olduğu söylenebilir; *okuldaki sorumluluklar teması altında*; ödevlerini yapma, derslerine çalışma, okul malzemelerini hazırlama, okula

zamanında gelme ve eve zamanında dönme, okul ve sınıf kurallarına uyma, okulda kendisine verilen görevi zamanında yerine getirme, okul eşyalarını dikkatli kullanma alt temaları; *toplumsal sorumluluklar teması altında ise*: trafik kurallarına uyma, yerlere çöp atmama, çevre temizliğinde görev alma, hayvanları koruma, doğal kaynakları dikkatli kullanma (tutumlu olma), ülkesini sevmeye ve koruma, oy kullanma, ihtiyacı olanlara yardım etme alt temalarına ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bulguları Aladağ (2009)'ın yüksek lisans teziyle elde ettiği ilköğretim öğrencilerinin toplumsal sorumluluklara, evdeki sorumluluklara ve kişisel sorumluluklara ilişkin görüşleri ile benzerlik göstermektedir.

Öğrencilerin sorumluluk değeri algılarında yer verdikleri temalar incelendiğinde belirlenen temaların 36'sının kişisel sorumluluklar, 45'inin evdeki sorumluluklar, 102'sinin okuldaki sorumluluklar, 45'inin ise toplumsal sorumluluklar ile ilgili olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yazılı ürünlerinde en çok yer verdiği kişisel sorumluluğum özbakım, en çok yer verdiği evdeki sorumluluğum odasını ve yatağını toplama, en çok yer verdiği okuldaki sorumluluğum kendisine verilen görevi yerine getirme ve ödevlerini yapma, en çok yer verdikleri toplumsal sorumluluğum ise çevre temizliği ve doğal kaynakları dikkatli kullanma olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra toplumsal sorumlulukların 1, 2 ve 3. sınıf düzeyinde çok fazla gelişmediği, 4. ve 5. sınıf düzeyinde artış gösterdiği de söylenebilir. Tablo 2'ye bakıldığında ilköğretim öğrencilerinin sorumluluk değeri algılarının sınıf düzeyi arttıkça çeşitlendiği de görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğrencilerin sorumluluk değeri algılarına ilişkin olarak kişisel sorumluluklar, evdeki sorumluluklar, okuldaki sorumluluklar ve toplumsal sorumluluklar olmak üzere 4 tema ve 23 alt temaya ulaşılmıştır. Akbaş (2006) ilköğretim programlarının değer eğitimi boyutunu incelemiş, karşılaştırmalar yapmış, programlardaki değer boyutlarının ders kitaplarına ve öğretmen kılavuz kitaplarına etkisini değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra değerlerin ders kitaplarına ve öğretmen kılavuz kitaplarına nasıl yansıdığı belirlemeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda değerlerin temalarla ve konularla ilişkili olduğu, bazı değerlerin öğrenme alanlarıyla ilişkilendirilmediği, her tema için bir değer belirlenmemesinden dolayı bir değer üzerinde ne kadar durulacağının belli olmadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda gerek ders içerikleri, gerek ders kitapları hazırlanırken hangi değerlerin ele alınacağına karar verilmesi gerektiği söylenebilir. Bu kapsamda öğrencilerin hangi değeri ne şekilde algıladıklarının belirlenmesinin de gerçekleştirilecek değer eğitiminin etkili olması açısından önemi büyüktür.

Bu araştırmada *Kişisel sorumluluklar teması altında*; özbakımına dikkat etme, dengeli beslenme, zamanında uyuma ve uyanma, mesleğin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirme alt temaları belirlenmiştir. Gömleksiz ve Cüro (2011)'nin araştırmasında da sorumluluk ile ilgili olarak 7.

Sınıf öğrencileri en fazla “kişisel temizliğime önem veririm” biçiminde görüşlerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda iki araştırma ile elde edilen bulguların birbiriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Evdeki sorumluluklar teması altında; odasındaki oyuncak, kitap ve kıyafetleri yerleştirme, yatağını toplama, kardeşi ile ilgilenme, anne ve babasına yardımcı olma alt temaları belirlenmiştir. Such ve Walker’ın (2004) çocukların sorumluluk algısı kavramı üzerine yaptıkları çalışmada derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler sonucunda, çocukların evdeki bir dizi sorumluluğu günlük yaşamın normal ve kaçınılmaz bir parçası olarak algıladıkları görülmüştür. Araştırmada evdeki sorumluluk temasının alt temalarının bu kadar az olması, evde çocuklara yeterince sorumluluk verilmediği biçiminde yorumlanabilir. Tepecik (2008)’in araştırma sonuçlarına göre, öğretmenlerin hemen hepsi sorumluluk değerinin ilk önce ailede verilmesi gerektiğini belirtmiş, buna karşın okulda kazanılan değerlerin evde ve çevrede tekrar edilmediğini ve toplumda karşılaşılan sorunlarının kaynağını, ailede verilmeyen ya da eksik verilen sorumluluk duygusu olarak değerlendirmişlerdir. Yaşar ve Çengelci (2009)’nin çalışmasında ilköğretim öğrenci velileri, çocuklara kazandırmakta güçlük çektikleri değerler olarak sorumluluk ve özgüven değerlerini belirtmişler ve değerler eğitiminde ailenin önemini, ailenin model olması gerektiğini, değer kazandırmada okul-aile işbirliğinin yetersizliğini vurgulamışlardır. Deveci ve Dal (2008)’in çalışmasında sınıf öğretmenleri okulda öğrenilen değerler evde desteklenmediğinde uzun süreli davranış değişikliği yaratılmadığını belirtmişlerdir. Aslan (2007) çalışmasında, sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre öğrencilere en düşük düzeyde kazandırılan değer sorumluluk değeri olduğunu belirlemiş ve araştırmaya katılan öğretmenler bunun nedeni olarak, ilköğretim öğrenci velilerinin değer kazandırmada ilgisizliğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda çocuklara sorumluluk değeri kazandırmada ailelere önemli roller düştüğü, evde de yeterli derecede sorumluluğun çocuklara verilmesi gerektiği söylenebilir. Ayrıca sorumluluk değeri kazandırmada okul aile işbirliği kapsamında, ilköğretim okullarında aile katılımı çalışmaları çerçevesinde ailelere değer eğitiminin önemi, değer kazandırmada ailenin rolü ve okulda verilen değerlerin evde desteklenmesinin önemine ilişkin eğitim verilmesi gerektiği söylenebilir.

Okuldaki sorumluluklar teması altında; ödevlerini yapma, derslerine çalışma, okul malzemelerini hazırlama, okula zamanında gelme ve eve zamanında dönme, okul ve sınıf kurallarına uyma, okulda kendisine verilen görevi zamanında yerine getirme, okul eşyalarını dikkatli kullanma alt temalarına ulaşıldığı belirlenmiştir. Deveci ve Selanik Ay (2009), araştırma sonucunda okullarda değer eğitimine, eğitim programlarında planlı etkinlikler içinde yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çengelci (2010) de araştırmasında değerlerin kazandırılmasında öğretmenlerin çeşitli yöntemlerden yararlandığını belirlemiş, öğretmenlerin sorumluluk değeri kazandırmada kullandığı bir yöntem olarak ödev tahtası kullanımını açıklamıştır. Ödev

tahtası kullanımının sorumluluk ve çalışkanlık değerlerinin kazandırılmasında etkili bir yöntem olduğunu ifade etmiştir. Bu araştırma ile belirlenen okuldaki sorumluluklar temasının ilgili alt temaları için bu yöntemin yanında farklı yöntemler de kullanılabilir.

Toplumsal sorumluluklar teması altında; trafik kurallarına uyma, yerlere çöp atmama, çevre temizliğinde görev alma, hayvanları koruma, doğal kaynakları dikkatli kullanma (tutumlu olma), ülkesini sevmeye ve koruma, oy kullanma, ihtiyacı olanlara yardım etme alt temalarıdır. Andrews ve Martin (1995)'in ilköğretimde değer eğitime ilişkin uygulamalar ile ilgili çalışmada öğretmenlerin ilköğretimde değer öğretirken kullanabileceği yaklaşımlara yer verilmiş ve 60 beşinci sınıf öğrencisi üzerinde uygulama gerçekleştirilmiştir. Sınıfta değer öğretimine ilişkin olarak gerçekleştirilen etkinlikler; diyalog çalışmaları, öğrenme grupları, okuma halkaları, yüksek sesle okuma, eylem araştırması projeleri, okul-toplum projeleri olarak sıralanmıştır. Öğrenciler kararlarının toplumu etkilediğini görmek isterler. Bundan dolayı toplumsal sorumluluklar üstlenebilmek için kendilerine olanaklar sağlanmasına gereksinim duyarlar (Watson, 2008). Sınıf öğretmenleri de öğrencilere toplumsal sorumluluklar kazandırmak amacı ile özellikle eylem araştırması projeleri ve okul-toplum projelerini kullanabilirler.

Öğrencilerin sorumluluk değeri algılarında yer verdikleri temalar incelendiğinde belirlenen temaların 36'sının kişisel sorumluluklar, 45'inin evdeki sorumluluklar, 102'sinin okuldaki sorumluluklar, 45'inin ise toplumsal sorumluluklar ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin sorumluluk değerini daha çok okulla sonra ev, toplum ve kişisel sorumluluklar ile ilişkilendirdikleri söylenebilir. Akhan ve Demirezen (2013) araştırmalarında öğrencilerin "dürüstlük, çalışkanlık ve sorumluluk" değerlerinin önemini açıklamada, meslek yaşantısındaki önemini açıklamada, örnek vermede ve bu değerler ile ilgili örnek bir kişi göstermede zorlanmadıkları görülmüştür. Bu araştırmada da öğrenciler sorumluluk değerini yazılı ürünler ile ifade etmede zorluk yaşamamışlardır.

İlköğretim öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre yazılı ürünleri kullanma biçimlerine bakıldığında sorumluluk değerini: 1. sınıf öğrencilerinin 3 farklı türde yazılı ürünle; 2., 3., ve 4. sınıf öğrencilerinin 7 farklı türde yazılı ürünle; 5. sınıf öğrencilerinin ise 10 farklı türde yazılı ürünle ifade ettikleri görülmektedir. 1. sınıfta öğrencilerin en çok kullandığı yazılı türün karikatür olduğu; 2, 3, 4 ve 5. sınıflarda öğrencilerin en çok kullandığı yazılı türün şiir olduğu; tüm sınıf düzeylerinde ise en az kullanılan yazılı türlerin slogan, senaryo ve tekerleme olduğu söylenebilir. Öğrencilerin toplumsal sorumluluklar temasına ilişkin algılarının 1, 2 ve 3. sınıf düzeyinde çok fazla gelişmediği, 4. ve 5. sınıf düzeyinde artış gösterdiği de söylenebilir. İlköğretim öğrencilerinin sorumluluk değeri algılarının sınıf düzeyi arttıkça çeşitlendiği de söylenebilir. Araştırmanın bulguları doğrultusunda şu öneriler getirilebilir:

İlköğretim okullarında gerek sorumluluk değerinin önemi gerek sorumluluk kazandırma konusunda ailelere bilgilendirici konferans,

seminerler, atölye çalışmaları gibi eğitim etkinlikleri düzenlenebilir, sorumluluk değeri kapsamında aile katılımının sağlandığı toplumsal sorumluluk projeleri geliştirilebilir, programda yer alan diğer değerlerle ilgili olarak öğrencilerin algılarını belirlemeye yönelik çeşitli araştırmalar gerçekleştirilebilir.

5. KAYNAKÇA

- Acun, İ., Yücel, C., Önder, A., Tarman, B. (2013). Değerler: Kim Ne Kadar Değer Veriyor?, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 191-206.
- Akbaş, O. (2006). "Yeni İlköğretim Programlarının Değer Eğitimi Boyutunun İncelenmesi." Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Bildiri Kitabı. 2.Cilt, 14-16 Nisan 2006, Ankara: Kök Yayıncılık.
- Akhan, N. E. ve Demirezen, S. (2013). İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Gördükleri Meslek Seçimi Konularındaki Değerleri Kazanma Düzeyleri, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (3), 1-15.
- Aladağ, S. (2009). "İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi." Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Andrews, S. V. & Martin, D. (1995). Values Education in Elementary School: A Practical Application of Research. [Online] Retrieved on 10-Eylül-2007, at URL: <http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/contentdelivery/servlet/ERICServlet?acno=ED382379>
- Aslan, R. (2007). "Öğretmen Görüşlerine Göre İlköğretim Birinci Basamaktaki Öğrencilerin Temel Bilgi, Beceri ve Değerler Kazanma Düzeyleri." Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Baydar, P. (2009). "İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Programında Belirlenen Değerlerin Kazanım Düzeyleri Ve Bu Süreçte Yaşanan Sorunların Değerlendirilmesi." Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Bulach, C.R. (2002). Implementing a Character Education Curriculum and Assessing Its Impact on Student Behaviour, *Clearing House*, 76(2), 79- 83.
- Can, Ö. (2008). "Dördüncü Ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri." Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelikkaya, T., Filoğlu, S. ve Öktem, N. (2013). Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarının Öğretmenler Tarafından Uygulanma Düzeyleri, *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 121-147.
- Cevizci, A. (1997). Felsefe Sözlüğü, Genişletilmiş 2. Baskı, İzmir: Ekin Yayınları.
- Çengelci, T. (2010). "İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması." Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- DEPFE, NCERT (t.y.). "Education for Values in Schools – A Framework." [Online] Retrieved on 20-May-2013, at URL:<http://www.ncert.nic.in/departments/nie/depfe/Final.pdf>
- Deveci, H. ve Selanik Ay, T. (2009). İlköğretim Öğrencilerinin Günlüklerine Göre Günlük Yaşamda Değerler, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 167-181.
- Deveci, H. ve Dal, S. (2008). Primary School Teachers' Opinions on the Efficacy of Social Studies Program in Value Gain, *Humanity & Social Science Journal*, 3(1), 1-11.
- Doğanay, A. (2006). "Değerler Eğitimi", C. Öztürk (Ed.) *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (ss.255-286). Ankara: PegemA Yayıncılık,

- Erden, M. (2005). *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Evin, İ. ve Kafadar, O. (2004). İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Ulusal ve Evrensel Değerler Yönünden İçerik Çözümlemesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 293-304.
- Golzar, A. F. (2006). "İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sorumluluk Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet Denetim Odağı Ve Akademik Başarıya Göre İncelenmesi." Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gömleksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 95-134.
- MEB, (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6-7 Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu, Ankara.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis. thousand oaks. California: Sage Publications.*
- Moore, A. L. (2005). A Case study of how an elementary school aged student perceives and responds to character education. Ph.D Thesis. The University of Wyoming.
- Mowling, C. M., Brock, S. J. & Hastie, P. A. (2011). African-American Children's Representation of Personal and Social Responsibility, *Sport, Education and Society*, 16 (1), 89-109.
- Otluoğlu, R. (2001). "İlköğretim Okulu 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yazılı Edebiyat Ürünlerini Ders Aracı Olarak Kullanmanın Duyuşsal Davranış Özelliklerini Kazandırmaya Etkisi." Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özen, Y., Güllaçtı, F. ve Çıkkılı, Y. (2002). İlköğretim Öğrencilerinin Sorumluluk Duygusu ve Davranış Düzeyleri İle İç-Denetimsel Sorumluluk İle Dış-Denetimsel Sorumluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi Yayınları*, 4(2), 45-58.
- Özen, Y. (2013). Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliliği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7(4), 343 – 357, [Online] <http://sbdergi.gumushane.edu.tr> adresinden 18 Şubat 2013 tarihinde indirilmiştir.
- Revell, L. (2002). Childrens' Responses to Character Education, *Educational Studies*, 28(4), 421-431.
- Sezer, T. (2008). "İlköğretim 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Öğretimine İlişkin Öğretmen Görüşleri." Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sözer, Ersan. "Sosyal Bilimler Kapsamında Sosyal Bilgilerin Yeri ve Önemi", G. Can (Ed.) *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 581, 1998.
- Such, E. & Walker, R. (2004). Being Responsible and Responsible Beings: Children's Understanding of Responsibility, *Children & Society*, 18, 231-242.
- Suh, B. K. & Traiger, J. (1999). Teaching Values Through Elementary Social Studies and Literature Curricula, *Education*, 119 (4), 723-726.
- Tay, B., Durmaz, F. ve Şanal, M. (2013). Sosyal Bilgiler Dersi Kapsamında Öğrencilerin Değer ve Değerler Eğitime İlişkin Görüşleri, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1): 67-93.
- Varış, F. (1998). *Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"*, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Watson, M. (2008). Developmental discipline and moral education. In L. Nucci and D. Narvaez (Eds.), *Handbook of moral and character education*. New York:Routledge.
- Yaşar, Ş. ve Çengelci, T. (2009). "Views of students' parents regarding values education in primary education in Turkey." *Paper presented at International Conference on Primary Education*, Hong Kong.
- Yeşil, R. (2003). Sorumluluk Bilincinin Gelişmesine Okul ve Ailenin Etkisi, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 175-183.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Genişletilmiş 5. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim Öğrenci Velilerinin Okullarda Kazandırılmasını Arzuladığı Değerler, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8 (19), 207-223.
- Yurtal, F. ve Yontar, A. (2006). Sınıf Öğretmenlerinin Öğrencilerinden Bekledikleri Sorumluluklar ve Sorumluluk Kazandırmada Kullandıkları Yöntemler, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 411-424.
- Yontar, A. ve Yurtal, F. (2009). Sorumluluk Kazandırmada Öğretmenler Tarafından Kullanılan =Yaptırımların İncelenmesi, *Eğitim ve Bilim*, 34 (153), 144-156.
- Tepecik, B. (2008). "Sosyal Bilgiler Dersinde Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri." Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2010). Büyük Türkçe Sözlük. [Online]: <http://www.tdk.gov.tr> adresinden 09 Mart 2012 tarihinde erişilmiştir.